

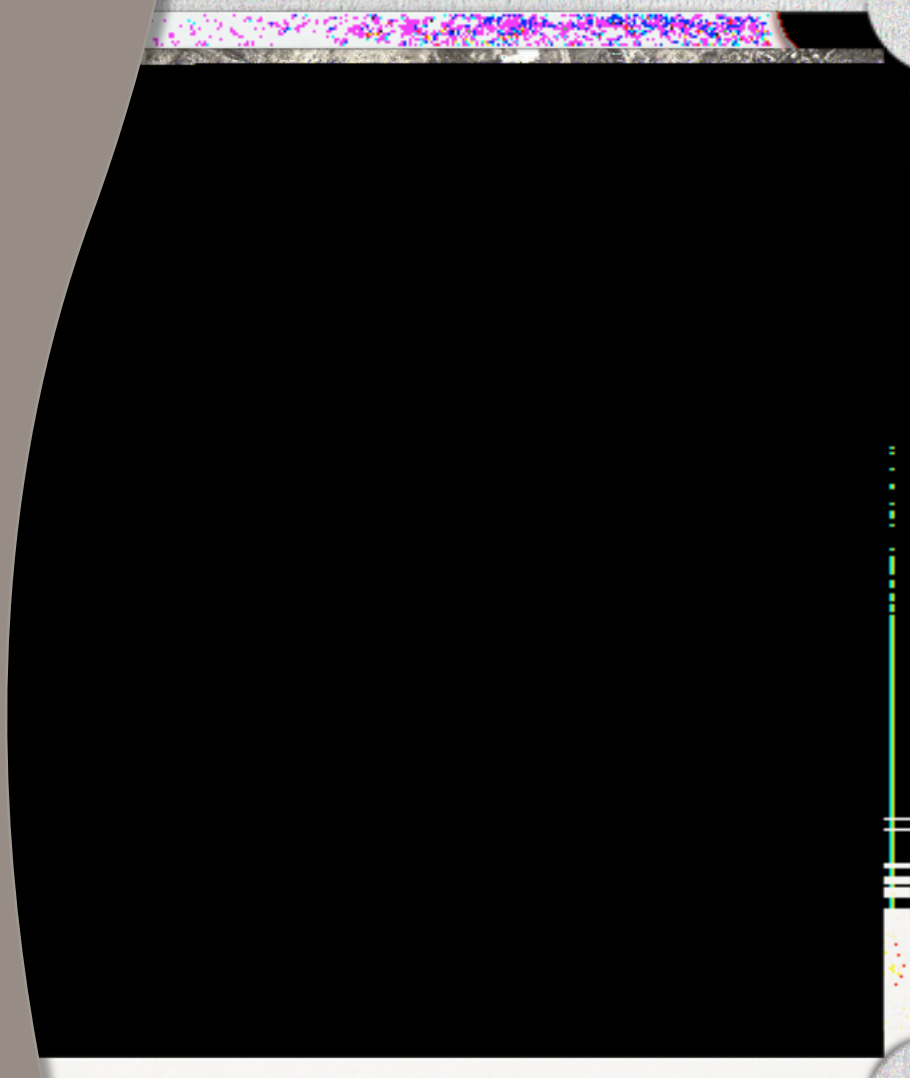
Ненад Перошевић,  
Милош Вукановић

---

# Не знам чији су авиони, али су бомбе наше

Савезничко бомбардовање Југославије  
током Другог светског рата

---





## Кључно питање

### Ко пије, а ко плаћа?

#### Тема

Тема радионице обухвата период савезничког бомбардовања градова Југославије 1943–1944. Слично као и у остатку Европе, ова тема је поприлично занемарена у историјским уџбеницима, иако је проузроковала на хиљаде жртава и разарање многих градова. Бомбардовање се одиграло широм бивших југословенских република и до данашњег дана остаје контроверзна тема како због разлога и степена бомбардовања, тако и због тога ко је наредио бомбардовање.

#### Циљеви

Циљ радионице је да приближи ученицима тему разарања и патње цивилног становништва узроковано масовним ваздушним бомбардовањем. Радионица је фокусирана на период Другог светског рата, прецизније на савезничко бомбардовање градова Југославије. Иако је бомбардовање од стране сила Осовине представљено у радионици, главни фокус је на активностима савезника, управо због степена разарања које су проузроковали. Критички приступ овој теми ће подстаћи дискусију о искреном појатељству и интересу у међународним односима током ратног периода.

#### Исходи учења

- Ученици ће анализирати историјске изворе.
- Ученици ће развити свест о ужасима рата и животу под бомбама.
- Ученици ће се упознати са односом савремене политике према историјским догађањима.



#### Упутства за предавача

Предавач почиње радионицу са питањима за загревање.

- Који се циљеви бомбардују и која је разлика између војних и цивилних циљева?
- Шта мислите колико је било прецизно бомбардовање током Другог светског рата?
- За које недавно бомбардовање знате?
- Да ли је ваш град икад бомбардован?

Предавач наставља са уводом. Ученици читају уводни текст, извор 1 и анализирају мапу. Предавач поставља питања ученицима са краја увода.

Након што ученици одговоре на питања, предавач црта временку линију итражи од ученика да на њу напишу најважније датуме из уводног текста.

**Корак 1** Предавач дели ученике у 4 групе и свакој групи даје изворе из одређених градова; Лесковац, Подгорица, Београд и Задар.

Свака група има исти задатак, да коришћењем текста и фотографије направи новински извештај из угла различитог новинара.

Група 1 (Лесковац) – Писање новинског извештаја из угла совјетског новинара.

Група 2 (Подгорица) – Писање новинског извештаја из угла британског новинара.

Група 3 (Београд) – Писање новинског извештаја из угла немачког новинара.

Група 4 (Задар) – Писање новинског извештаја из угла југословенског (партизанског) новинара.

Група 5 – Наслеђе и савремени поглед

Представник сваке групе ће прочитати свој новински извештај. Након читања новинских извештаја предавач пита ученике да упореде и продискутују о извештајима других група.

**Корак 2:** За крај часа, предавач представља извор 5 и фотографије два споменика. Тражи од ученика да погледају материјал, одговоре на питања и кажу своје мишљење.



45  
минута

## Увод

”Не е б. е Ј 1941. е. е е е е е е 3. е . Г е  
е Бе , е е е е е е е С , С е , М ,  
Б е , е Бе е е С е, е е. С  
Бе е , е е В В Бе , е  
е е Бе 1941. 2.274 б. 7. е е 627 , е е е  
е е 10.000, С . е е е е е е  
е е е е 300.000 , е е е е е е е  
”  
” е е е е е е е е е е е е  
е е Ј е 1943. е. е е е е е 20. 1943.  
е е е е е е е е е е е е 1943, е  
е е е е е е е е е е е е 1944. е.  
е е е е е е е е е е е е е е е е  
е е 1943, е е 1944, е е е е е е е  
е е е е е е е е е е е е е е  
е е е е е е е е е е е е е е е е  
М е е Ј е е е е е е С е Ј ( е е е е  
е е е е е е е е е ) 4. е 1942. е е е  
В е е е е е е е е е е Ј Б е е 17. 1943. ( е  
е е е е е е е е е е е е е е е е  
Бе , Бе , е , А е е, М , е .”

Мапа: Неки од градова који су бомбардовани од стране савезника током 1943. и 1944. године  
Мапу израдио Милош Вукановић



## Извор 1

## Сведочанство о бомбардовању Никшића

„Изненађени грађани Никшића склањали су се у куће и подруме након првих налета авиона. Међутим, многи су, да не би остали затрпани у рушевинама, остајали на отвореном простору. На тргу код чесме поред куће Катурића, Стеван Златни Вуковић, градски ориџинал 'спокојно' је гледао у небо и нешто сам са собом разговарао. У вези с тим остала је запамћена истинита анегдота, да је на питање једног од грађана, који такође није хтио да се склони у кућу: 'Чији су оно авиони?' сасвим озбиљно одговорио: 'Не знам чији су авиони, али су бомбе наше!'.”

*Maksim Vuja i , Trg Slobode (1885-2007), Nik i , 2007. str. 48-49*

## Извор 2

## Сведочанство и фотографије бомбардовања Лесковца, Србија

„Бугари су били напустили свој логор у Гимназији, која је била преко пута нашег затвора, а чули смо да су напустили град сасвим. Гимназија са парком око ње изгледала је пусто и стравично са празним рововима. Из Зотовићевог затвора, који је био одмах поред нашег, нису се чули јауци. Сигурно је Зотовић<sup>1</sup> са својим целатима присуствовао прослави. Само се испред соколане шетао један недићевац,<sup>2</sup> ваљда стражар. У соби је владала нека чудна тишина. Свако се занео својим мислима о сопственој судбини.

Изненада, зачу се далеки звук авиона. Осетили смо да су то бомбардери. Данас је њихов долазак био бучнији.

Било је тачно дванаест сати и петнаест минута. Наједном се зачуо стравичан звук бомбардера у обрушавању. Било нам је јасно: бомбардоваће нас. Прво сам зачуо продоран звиждук, а затим експлозију. Једну, две, десет, сто... Чинило ми се да се бомбе обрушавају право на затвор, на мене. Гоњен исконским страхом од смрти, излетео сам из собе и прилепио се за земљу испод једног багрема у средини дворишта. Док је тутњало и грмело, на мене је падао шут од разрушених зграда. Од дигнуте прашине ништа се није видело. Осетих ударац. После сам видео да ништа није било опасно. То ме је ударило једно парче цигле од разрушених зграда.

Свуда око мене чуо се врисак и јаук. Међутим, тама од дигнуте прашине била је тако густа да се није видело ништа ни покрај себе. Уста су ми била пуна прашине и земље. Најзад престаде ломљава око нас. Експлозије су биле све ређе и удаљеније од нас, док се најзад све не утиша. Мало-помало слегла се прашина, а зраци сунца су пробијали. У ваздуху се осећало на неку горетину и киселину. Кад сам се најзад одлепио од земље и погледао око себе, умало се нисам онесвестио. Затвореници су избезумљено бежали ван жица. Врата, прозори, цреп на крову затвора, све је то нестало за трен ока. Остале су само зидине и собе које су беживотно зјапиле. Нисам видео никога да је погинуо. Значи сви смо преживели бомбардовање. Зотићев затвор је био срушен, а такође и део општине где је била смештена полиција. Предњи део соколане такође је нестало. На месту некадашњег улаза зјапила је огромна левкаста рупа. Неколико преживелих недићеваца, бежећи, псовали су бацали оружје. Погледах на исток: Гимназије више није било. Сравњена је са земљом...”

## Питања:

- Када и зашто савезници отпочињу кампању бомбардовања Југославије?
- Шта је грађанин Никшића хтео да каже у свом одговору?
- Да ли је ваздушног бомбардовања било само током Другог светског рата?
- Знате ли још неке примере ваздушног бомбардовања?



1944-1953

## Сведочанство и фотографије бомбардовања Подгорице, Црна Гора

### Сведочанство 1

„Прва група од 60 авиона најприје је прелијетала град, и из репа су испуштали бијели дим, што до сада нијесмо видјели. Направили су круг над градом опасајући га димом, као да су тиме хтјели да означе простор који треба бомбардовати, што се испоставило да су управо и урадили. Кад је прва група затворила круг, настао је пакао на земљи. Тек што је прва група авиона испоручила свој смртоносни товар, налетјела је друга, а затим и трећа. Од силине удара земља је подрхтавала, град се рушио, људска тијела су летјела у ваздух. Изгубио сам мајку Милицу (39) и сестру Зорку (8). Страдала је наша кућа која се налази у центру града, преко пута 'Бека'. Још је много зграда разрушено и много породица изгинуло. Број рањених, као ни погинулих, никад није утврђен. Догађаји су се смијењивали као на филмској траци. Требало је сахранити погинуле и наставити живот у условима постојеће окупације и, сада, разореног града. Увјерен сам да није било породице у центру града која није имала неког погинулог или рањеног члана.

Од овог катастрофалног бомбардовања највише је страдао сам центар вароши: Балшића улица, Новака Милошева, Немањина обала... Послије бомбардовања настао је страховит метеж. Преживјели су журили да што прије напусте град. Испод рушевина чули су се јауци. Улице су биле затрпане и преоране, с бројним рупчагама велике дубине. Дјелови људских тијела висили су по телеграфским жицама. поједини објекти су горјели. Дим је штапао очи. Облаци прашине. Ријечју – пакао.”

### Сведочанство 2

„Ноћно бомбардовање затекло ме у граду, у кући гдје смо иначе становали. Власница куће, наша рођака, била је самохрана, па сам је свакодневно обилазио и доносио, колико се имало, хране. Остао сам те ноћи да спавам код куће. Наједанпут, зачуло се зујање авиона, снажна експлозија која је освијетлила град. Свијетлост се дуго задржала и била је таквог интензитета да се могла чак и игла пронаћи. Све је то сабласно изгледало изнад порушеног града. Ноћ је претворена у дан. Пошто су савезнички авиони истресли свој смртоносни товар настала је тишина. Причало се да је те ноћи било

## Извор 4

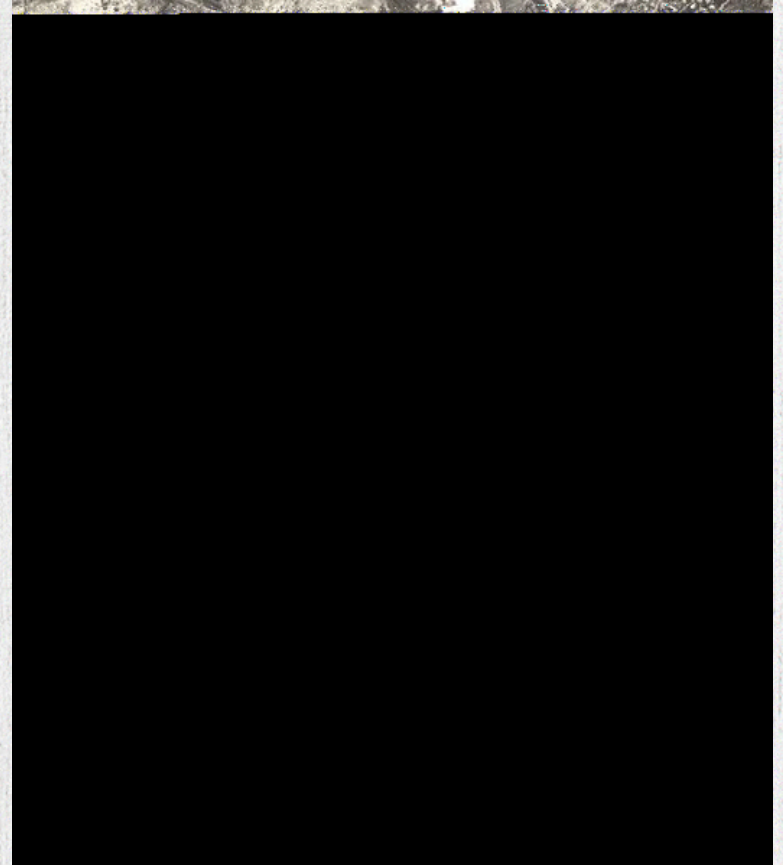
## Сведочанство и фотографије бомбардовања Београда, Србија

„Резултати бомбардовања Београда од западних савезника 16. и 17. априла (1944) је такав да је становништво Београда поднело огромне жртве. Од војних објеката једино су погођени железничка станица са просторијама, творница војног прибора и кућа у којој је Гестапо био смештен на Дорћолу. Бомбе су бацане по свим крајевима града, чак су погођене болница и санаторијуми. Војна болница, у којој су се налазили наши заробљеници повратници ради лечења, била је погођена. Даље, срушене су следеће установе: клиника за унутрашње болести, дечија клиника, државна болница, општинско породилиште, завод за избеглу децу и многобројне приватне зграде.

Следећа места у Београду најтеже су страдала: близина Техничког факултета, Студентски дом и Славија. Затим Теразије, Немањина улица, Милоша Великог улица, краљице Наталије и Сарајевска улица. Такође су настрадали близина Позоришта, Зелени Венац и Нова пијаца. На улицама лешеви жртава свуда су присутни. Они који су преживели ово, разбегли су се на све стране. Читаве улице биле су у пламену. Прва помоћ одмах је престала да функционише. И још увек лешеви се налазе на улицама. Последице овог бомбардовања далеко су веће од оног 6. априла 1941. Београд који је дао 27. март није заслужио ово.

Генерал Д. Михаиловић, 21.4.1944.”

*Prof. dr Branislav Kovačević, Savezni ko bombardovanje Crne Gore 1943-1944, GRA A, Podgorica 2003.*



; 1958

## Извор 5

## Сведочанство и фотографије бомбардовања Задра, Хрватска



Лево: Пјаца Марина  
Десно: Лицеј Светог Димитрија

„Први већи зрачни напад савезничких снага на Задар изведен је навечер 2. студеног 1943. године, када је међу осталим објектима разорен дом за незбринуту дјецу, а слиједили су велики напади 28. студенога (преко 200 жртава), те 16. и 30. просинца исте године. Прве је нападе обиљежио велики број цивилних жртава, али је град, иако оштећен, још увијек функционирао. Нарочито је тешко било бомбардирање 16. просинца, када су погођена склоништа на Церерији (данашња Воштаница) и у самом центру града. Притом је погинуло око 150-200 људи. У удару је судјеловало 50 америчких бомбардера "Мичел" (Б-25) који су бацили 90 тона бомби. Напади који су потпуно разорили Задар услиједили су од сијечња до ожујка 1944. године. Међутим, у њима је број жртава био много мањи, јер се становништво које је остало без домова и средстава за живот, разбјежало по мање оштећеним предграђима те по задарским отоцима. Процењује се да је у прољеће 1944. године у Задру, заједно са предграђима, било мање од 4.000 цивила. Иако су онеспособљени сви индустријски погони и пристаништа, те су Нијемци били присиљени успоставити помоћне луке, бомбардирања су се наставила тијekom читаве 1944. године.

До љета средиште Задра практички више није постојало: већина кућа је посве разорена, а њихове рушевине су затрпале улице. Град је потпуно опустео. Од липња до листопада нису забиљежени већи напади, да би нови удари услиједили средином листопада 1944. године, приликом повлачења њемачке војске. Најјача бомбардирања су била 25. и 30. листопада. Задње савезничко бомбардирање изведено је 31. листопада 1944. године, на сам дан уласка партизана у Задар. Задар је коначно ослобођен 1. студеног 1944. године. Претпоставка је да је до последњег бомбардирања дошло забуном због лоших комуникација. Притом је неколико партизана и погинуло.

Осим разарања, за које одговорност носе савезнички бомбардери, Нијемци који су у повлачењу минирали Нову риву, остао је споран и укупан број жртава бомбардирања. Точни подаци се вјеројатно неће никада утврдити, јер је у ратном Задру био велики проток становништва – локално становништво је одлазило, долазили су Талијани из других далматинских градова, а неутврђен је и број припадника војске. Најреалнија је бројка око тисућу погинулих, јер је већина становништва избјегла након првих напада у јесен и зиму 1943. године. Но и тај број представља највеће жртве које је неки град у Хрватској претрпио од савезничких бомбардирања.”

Преузето из документарног филма Орлови на небу , пета епизода  
:// . . / ? = С9 27 j 2013.

Извор 6

## Два споменика у Подгорици



<http://portalanalitika.me/drustvo/tema/69476-bijela-ptica-i-crna-bomba.html>  
(25.05.2013)

Два споменика у Подгорици, главном граду Црне Горе. На левој страни приказан је споменик назван Црна бомба, који је подигнут у част више од 2.000 грађана Подгорице који су погинули у савезничком бомбардовању током Другог светског рата. Споменик је подигнут 1993. године.

На десној страни приказан је споменик назван Бијела птица, који је подигнут у част двојици савезничких пилота. Ови пилоти су оборени на небу Црне Горе од стране немачке противваздушне одбране током акција савезничког бомбардовања југословенских градова у Другом светском рату. Споменик је подигнут 2012. године.



## Питања

- Који су разлози за подизање ових споменика?
- Које су сличности и разлике између ова два споменика?